

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЦІНКУ В. ЛИПІНСЬКИМ РОЛІ ПРЕСИ У ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

Н. ГАТАЛЬСЬКА

Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського

Анотація

У статті аналізується діяльність В. Липинського у галузі видавничої справи. На підставі листування вченого показана його діяльність як кореспондента і видавця періодики державницького спрямування, а також його розуміння ролі преси в українському державотворчому процесі.

Ключові слова: В'ячеслав Липинський, преса, видавничі справа.

Аннотация

В статье анализируется деятельность В. Липинского в издательской отрасли. На основе переписки ученого показана его деятельность как корреспондента и издателя периодики державнического направления, а также его понимание роли прессы в процессе украинского государственного строительства.

Ключевые слова: Вячеслав Липинский, пресса, издательская деятельность.

Summary

The article analyzes V. Lypynsky's activity in the field of publishing. On the basis of the correspondence of the scientist, his activity as a correspondent and publisher of periodicals of state-oriented direction, as well as his understanding of the role of the press in the Ukrainian state-building process is shown.

Key words: Viacheslav Lypynsky, press, publishing business.

В'ячеслава Казимировича Липинського, за оцінками дослідників його теоретичної спадщини, називають одним з найвидатніших будівничих-теоретиків Української держави першої третини ХХ сторіччя, фундатором державницької школи в українській історіографії¹. «Вся моя праця – все моє єство зв'язані з *Державою Українською*, – писав Липинський у листі до О. Назарука 22 грудня 1927 року. – Нема держави – нема мене: “або під щитом, або на щиті”»². Та самовіддано служачи українській ідеї, наприкінці свого земного шляху в листі до С. Шелухіна 20 січня 1930 р. В. Липинський зізнавався: «Жорстока Україна для тих, хто її любить щиро, кров'ю серця, хто присвятив їй своє життя»³.

У своїх публіцистичних працях та листах Липинський витворив образ політичного майбуття успішної України, де всім її громадянам (незалежно від національної приналежності, станового походження, віросповідання) жилося б комфортно. Сучасні дослідники характеризують В'ячеслава Липинського як «противника класового антагонізму», називають нашого земляка «речником соціальної злагоди», наголошують, що «революційне грабіжництво» – не для нього⁴. Не випадково ж і сам Липинський назвав «руїнниками України» тих, хто в часи визвольних змагань вбив його приятеля Левка Зануду і пограбував його маєток в Русалівських Чагарах на Уманщині. А з найціннішого там, як він вважав, були архів та велика приватна бібліотека («...книжки в Чагарах... то одинока вартісна річ...»)⁵.

У своїх теоретичних роботах вчений намагався примирити великих і дрібних землевласників, витворивши з них провідний клас України – хліборобський: «Щоб тільки вдалось переломити оце віками посяєне недовір'я, визволитись від тієї проклятої спадщини, котра українських “дуків” і українську “голоту” поділила на два непримиримі, готові на все – задля взаємного нищення, табори»⁶. Вчений вважав, що тільки «єдиний хліборобський, до землі міцно прив'язаний і з рільничої продукції а не з політики живучий клас заінтересований кровно – життям,

а не словами – в існуванню власної, незалежної Української держави»⁷. Політик мав тверде переконання, що «ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути»⁸.

Під час опрацювання теоретичної спадщини – публіцистики та листування – В.К. Липинського (з доступних на сьогодні нам джерел) виникла ідея проаналізувати ставлення видатного державника до періодичних видань різного політичного спрямування, видавців і кореспондентів, а відтак його думку щодо ролі і значення преси загалом у створенні і розбудові Української держави.

Безумовно, тема цієї розвідки дуже широка; вона може бути розвинута у ґрунтовну працю, що вийде далеко за межі поданого матеріалу. Тож пропонуємо лише окремі штрихи до основних аспектів питання, окреслених рамками публікації, а саме:

- Липинський – видавець і кореспондент видань державницького спрямування;
- тогочасна періодична преса у націєтворчому процесі;
- видатні сучасники В. Липинського – видавці і журналісти – та оцінка політиком їх діяльності в напрямку українського державотворення;
- оцінка ролі преси В'ячеславом Липинським у першій третині ХХ століття – проєкція на українське сьогодні.

Про видавничу справу В. Липинського, яка стояла поряд з громадсько-політичною і літературною працею (а це і наукові історичні розвідки, і публіцистика) пише Тетяна Осташко у статті «Пореволюційна діяльність В'ячеслава Липинського на сторінках його приватного листування». Звертаються до питання стосунків Липинського з пресою також Ігор Гирич у книзі «Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.)», Ірина Передерій у монографії «В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець». Цієї теми торкались і Юрій Терещенко та Тетяна Осташко у передмові до однієї з перших книг у незалежній Україні про видатного державника «В'ячеслав Липинський. З епістолярної спадщини». На сторінках праці, де йдеться про його стосунки з І. Кривецьким, автори пишуть, що Липинський схвально ставився до праці Кривецького як редактора надзвичайно цікавого історико-культурного часопису «Стара Україна», зокрема, позитивно оцінивши «спеціальний випуск журналу, присвячений некрополю України»⁹.

Вважаємо все ж, що зазначена проблема є широким полем для дослідницької роботи і на майбутнє, оскільки вона має бути складовою всебічного дослідження творчості вченого.

Як відомо, у квітні 1909 року в Києві В. Липинський спільно з однодумцями починає видавати двотижневик «Przegląd Krajowy». Завдяки пані Тетяні Осташко у фондах Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського з'явилася копія першого числа двотижневика¹⁰. З матеріалів, вміщених у ньому, можна дійти висновку, яких тем торкалися видавці. Це новини політичні, наукові, освітні, економічні, літературні, театральні, з преси української, польської та російської, хроніка подій з окремих регіонів (наприклад з повіту Бердичівського, Вінниці, Білої Церкви, Умані, Чернігова, Дубна, Рівного тощо). У цьому числі видання – короткі повідомлення про відкриття пам'ятників, некрологи. Значна увага приділяється також статтям, коротким інформаційним матеріалам, заміткам про українську періодику та вихід її чергових чисел, а також становищу преси польської в Україні в 1906–1909 роках. Цікаво також, що у першому числі видруковано і коротку статтю про Данила Братковського за авторством Станіслава Дорського, а також повідомлення про вихід у Кракові праці В. Липинського «Szlachta na Ukrainie». Наприкінці двотижневика друкується реклама деяких передплатних видань, у т.ч. газети «Рада».

Як відомо з листування С. Єфремова і В. Доманицького, українська демократична преса зустріла вихід двотижневика досить прихильно. Газета «Рада», повідомляючи про з'яву четвертого числа часопису, зауважувала: «...останнє число “Przeglądu Krajow'ogo”, як і всі

попередні, робить дуже симпатичне враження» і що «Przegląd Krajowy» «єсть єдиний поки серйозний орган, в якому можливе польсько-українське єднання»¹¹. Проте поборники «всехпольської» ідеї не прийняли принципу територіального патріотизму В'ячеслава Липинського, який обстоював «Przegląd», і повели рішучий наступ на двотижневик. У 1910 році він змушений був припинити своє існування, хоч, за висловом Єфремова, Липинський працював «як віл»¹². Як бачимо, В'ячеслав Липинський вже на початку своєї видавничої діяльності велику увагу приділяв ролі преси в суспільному житті, хоча часто і потерпав від її нападок.

Приблизно у цей же час (кінець 1908 року) у Кракові виходить друком праця В'ячеслава Липинського «Szlachta na Ukrainie», про що, як уже зазначалось вище, повідомив «Przegląd Krajowy» у своєму першому числі. Липинський робить спробу через створення партії польських землевласників в Україні зацікавити їх ідеєю побудови незалежної України. Він подає детальний історичний огляд «хресної дороги» України¹³, на якій українські землі то здобували незалежність, то втрачали її, а також еволюцію панівної верстви – шляхти, яка у своїй більшості залежно від політичного підпорядкування України чи Польщі, чи Росії ставала на бік метрополії. Липинський дає розгорнуту характеристику класу, що міг би і мав стати провідною верствою в суспільстві, яку пізніше він охарактеризує у своїй «теорії еліт». У ній він формулює тезу про територіальний патріотизм, ідеї якого залишається вірним протягом усього життя. У цій же праці В'ячеслав Липинський, пишучи про просвітницький рух у Галичині, дає оцінку тим періодичним виданням, які друкувалися під патронатом «Просвіти»¹⁴.

У 1912 році виходить збірник «Z dziejów Ukrainy». Тут у найбільшій науково-історичній праці «Станіслав-Міхал Кричевський» В. Липинський дає оцінку видатному «державному мужу», «богом даному»¹⁵ Богданові Хмельницькому¹⁶. Пізніше в одному з листів він відзначить, що «українотворче діло, розпочате Богданом Хмельницьким, мусить бути довершене, без цього не буде України»¹⁷.

Перебуваючи в еміграції, Липинський створює фундаментальну політологічну працю-трактат «Листи до братів-хліборобів» і друкує її окремими розділами в часописі «Хліборобська Україна»¹⁸. Видаючи останню книжку цього збірника, В'ячеслав Липинський перебував «то в лежанню в горячці, то в праці»¹⁹. Відомо, що й попередніми числами збірника опікувався Липинський і як видавець, і як редактор за допомогою свого однодумця і приятеля М. Ципріяновича, який займався коректурою і розповсюдженням видання.

Як кореспондент В'ячеслав Липинський починає друкуватись у газетах «Рада», Діло», «Літературно-науковому віснику», «Записках НТШ» та ін. Небагато тогочасних українських друкованих періодичних видань твердо стояло на засадах українського патріотизму і державотворення. Такою була, зокрема, газета «Рада», єдине в дореволюційний час щоденне українське громадсько-політичне видання ліберального напрямку (1906–1914), яке видавав на теренах Великої України Євген Чикаленко за певною матеріальною допомогою В. Симиренка та Л. Жебуньова. В різні часи її редагували Ф. Матушевський, М. Павловський, А. Ніковський. У «Щоденниках» і «Спогадах» Є.Х. Чикаленка є багато згадок про В'ячеслава Липинського, оцінка його діяльності на ниві українського державотворення, у т.ч. і співробітництво з названим виданням. Надзвичайно цікаві думки видавця з приводу сучасного йому становища в Україні, характеристики керівників українського руху, громадських і політичних діячів, емігрантів, оцінка життя в Україні у часи більшовицького режиму, а також проблеми видавничої справи. Це основні теми, яких торкались у спілкуванні Липинський і Чикаленко. Відповідну інформацію отримуємо з опублікованого листування двох політиків²⁰.

Видатні представники українського національного руху, з якими заприятелював молодий талановитий політик, високо цінували його розум і талант публіциста. Євген Чикаленко навіть запропонував йому посаду головного редактора газети «Рада». Правда, від цієї пропозиції В. Липинський відмовився через свої розбіжності в поглядах з українцями-демократами.

Проте постійно передплачував цю популярну газету на адресу батьків у Затурці, а в одному з листів до Михайла Грушевського повідомляв, що газета потрапляє до передплатників уже в «плачевном состоянні» з виразними слідами «пильного читання», що свідчило про зацікавлення цим періодичним органом інших його земляків²¹. Про співпрацю В. Липинського з газетою «Рада» пише і сучасна дослідниця Ірина Передерій²².

Преса грала значну роль у житті політика. Це особливо стало відчутним в еміграційний період. Кореспонденція В. Липинського, за словами Р. Залуцького, займала майже 3/4 його часу й енергії, але разом з тим давала йому «чи не одинокий *поза пресою* (курсив наш – Н.Г.) зв'язок із зовнішнім світом, необхідний для людини з такими суспільними зацікавленнями»²³.

Стрижнем діяльності будь-якого видання, вважав Липинський, мала бути його суспільна значимість, громадянська спрямованість, а для преси політичної – політична ідея. Листуючись з Володимиром Бачинським, діяльність і громадянську позицію якого він високо оцінював, В'ячеслав Казимирович писав: «Питаєте мене ласкаво про мої вражіння від “Політики”... Видавана і редагована “Політика” культурно і солідно. Але в цій культурній і поважній формі досі не бачу, на жаль, ясної і виразної політичної ідеї»²⁴.

З повагою ставиться В'ячеслав Липинський до своїх молодих респондентів. Ось як схвально, наприклад, він оцінює публікацію студента Юрія Липи (сина Івана Липи): «Ваша стаття в “Студентському Голосі” своїм основним мотивом (боротьба з хаосом) і своєю продуманістю дуже мені сподобалась»²⁵.

Найбільше цікавих думок з цього питання висловив В. Липинський у листуванні з редактором газети «Діло» Василем Мудрим. «Діло» – український політичний часопис, який виходив у Львові з 1880 року. Його співробітниками були майже всі визначні письменники і громадсько-політичні діячі Галичини та чимало – з теренів Великої України. Часопис був органом Української націонал-демократичної партії²⁶.

У першому листі до нового редактора газети «Діло» Василя Мудрого після «передчасної і трагічної смерті»²⁷ його попередника Володимира Бачинського В. Липинський зауважує, що «воно («Діло» – Н.Г.) має обов'язок бути органом приличним: шанувати себе і своїх читачів»²⁸. З властивою йому толерантністю діяч продовжив: «Гострі вислови мого попереднього листа прошу мені ласкаво вибачити. Прошу вірити, що вони є наслідком загостреного розуміння небезпеки, загрожуючої українству. Побиті і переможені, ми поволи приходимо до свідомости. І або зуміємо собі усвідомити, чому нас побили, чому ми були внутрішні слабші – а тоді видужаємо і переможемо – або цього не зробимо і згинемо по довшій чи коротшій агонії від одержаних ран»²⁹. І ще: «Без внутрішнього морального переродження нема для нас рятунку»³⁰. Говорячи про побудову класократичної монархії в Україні, В. Липинський стверджує, що «в цьому нашому недосконалому земному світі монархізм в періоді народження націй і держав єсть кращим способом облагороднення і дисциплінування провідної верстви, ніж демократичне республіканство...»³¹.

Публіцист ставить запитання про роль періодики у цій справі: «Од доброї чи злої преси, так само, як від доброї чи злої Церкви, залежить наша будучина. Тому я так болюче гріхи і промахи нашої преси відчуваю»³². В іншому листі до редактора В. Мудрого Липинський пише про неприпустимість «мазання болотом» громадсько-політичних діячів. «Коли б “Діло”, як більшість лівої української преси, було платним органом метрополії і коли б його редактори були звичайними серед української інтелігенції “грабіжниками чести”, то єдиною порадою на це було б в цій гнилі не бабратись і залишити українських самоїдів їх власній, добре заслуженій рабській долі»³³.

Липинський як досвідчений дипломат, дбаючи про позитивний імідж України у світі, добре розуміє неприпустимість випадів «одинокого в Європі українського щоденника»³⁴ у вигляді іронічних заміток та негативних висловлювань проти політиків і керівників інших держав, які підтримують Україну у її змаганнях за незалежність. Це стосувалося німецького цісара

Вільгельма та болгарського царя Фердинанда: «...це той самий Фердинанд, який перший визнав Україну як незалежну державу... і якого дипломати скрізь як могли й уміли піддержували в Європі державну українську справу». Після такого негативу «українці стануть в світі нацією ще більше для світа антипатичною і смішною...»³⁵. Щоб світ до нас не ставився «неприхильно або байдуже»³⁶, Липинський закликає газетярів дуже виважено висловлюватись про керівників сусідніх держав у пресі, хоч і погоджується з Є. Чикаленком, що «політика – це бруд»³⁷.

Дуже цікавим є лист В'ячеслава Липинського від 5 травня 1929 року. Аналізуючи статтю І. Кедрина в «Розбудові нації», де автор називає справу всього життя В. Липинського «консервативно-шляхоцькою липинщиною», політик подає розгорнутий аналіз своєї ідеологічної доктрини, що перетворює відповідь-лист на важливу працю. Він пояснює, що нація, керуючись ідеологією, яку сповідують професори Грушевський чи Томашівський (перший – орієнтуючись на Москву, інший – на Варшаву і заперечуючи ідеологію гетьманців), «понижить сама свої власні державно-творчі сили і загине в рабстві». І продовжує: «Рабськими методами і рабською мораллю не можна викориняти рабства»³⁸.

Велике значення надавав Липинський особі редактора видання, який спрямовував газету в певне русло діяльності: «...сильним єсть тільки таке громадянство, яке хоче й уміє розбиратись в правді. Це хотіння й уміння залежить від Вас, що громадянство виховує»³⁹. У відповідь на лист В. Мудрого 30 січня 1930 року В. Липинський пише: «Тішуся, що ювілей «Діла» пройшов гарно і добре. Одно мене смутить, що як Ви, так і ми все більше переходимо на оборонні позиції...»⁴⁰.

Дуже болісно реагує політик на звинувачення у пресі стосовно того, що «неукраїнці» (а відповідно і «непатріоти») призначені послами Української Держави за кордоном. Відомо, що позапартійна газета «Відродження» піддала безпідставній жорсткій критиці діячів українського посольства у Відні, звинувачуючи їх у зрадництві. В. Липинський з обуренням вимагав від Міністерства закордонних справ офіційної реакції на намагання дискредитувати цей орган. «Щоб напівофіціоз ширив поголоски про “зраду” державних урядовців – се щось неможливе. Всякому безголов'ю мусить бути якась межа, навіть у наших скрутних умовах»⁴¹.

В'ячеслав Липинський дає категорично негативну оцінку періодиці, яка, на його думку, не несе державотворчої ідеї. У листі до редакції газети «Українське життя» у Подєбрадах він різко реагує на провокативні, антиукраїнські матеріали: «В органах, прославляючих руїників Української Держави і копаючих гріб Українству – не співробітничай»⁴².

Важливим засобом В. Липинського привернути увагу редакторів українських періодичних видань до болючих проблем боротьби за українську державність були його відкриті листи. Одним з таких є лист до редакції газети «Америка» в США щодо статті «Гетьман чи Скоропадський»⁴³.

Проектуючи думки В'ячеслава Липинського майже столітньої давності стосовно ролі преси у державотворенні, згуртуванні українського суспільства навколо ідеї незалежності України, все більше переконуємось у величчї видатного політика. Ті нечисленні популярні періодичні видання, що стояли на певних політичних платформах, потрапляючи до читача (а ним був, переважно, інтелігент, прихильник тієї чи іншої ідеології), закріплювали в ньому думку про правильність його поглядів. Щодо ідеологів та прихильників іншого табору велася часто брудна кампанія у вигляді неправдивих звинувачень, що іноді досягало мети: сіялася недовіра до окремих політиків, спотворювалися їх погляди, вносився розбрат у ряди однодумців тощо. Мусимо визнати, що і зараз в Україні окремі періодичні видання (надто ж ті, що обслуговують «владь імущих») не гребують брехливою інформацією, нав'язуванням стереотипів, чіплянням ярликів на «неугодних» політиків, громадських діячів. А при сучасних можливостях комунікацій – преса, радіо, телебачення, інтернет – ці можливості зросли в сотні разів. Тому стерегтися нечистих на руку політиків, журналістів і пересічних користувачів засобів масової інформації актуально і нині.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Передерій І.* В'ячеслав Липинський: етнічний поляк, політичний українець: Монографія / І. Передерій. – Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2012. – С. 72.
- ² *Липинський В.* З епістолярної спадщини: Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд., автори вступ. статті і коментарів Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К., 1996. – С. 101.
- ³ Там само. – С. 144.
- ⁴ *Гирич І.* Українські інтелектуали і політична окремішність (середина ХІХ – початок ХХ ст.): Монографія / І.Б. Гирич. – К.: Український письменник, 2014. – С. 362.
- ⁵ В'ячеслав Липинський та його доба: Наукове видання / Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2015. – Кн. 4. – С. 554.
- ⁶ *Липинський В.* Листування / Гол. ред. Я. Пеленський. – Т. І. – К.; Філадельфія: Видавництво «Смолооскип», 2003. – С. 412.
- ⁷ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Українська наддніпрянська інтелігенція й українська національна ідея // Хліборобська Україна. – Зб. І. – Відень: Видання ініціативної групи Українського союзу хліборобів-державників, 1920. – С. 41.
- ⁸ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / Ред. Я. Пеленський. – К.; Філадельфія, 1995. – С. 67.
- ⁹ *Липинський В.* З епістолярної спадщини. – С. 6.
- ¹⁰ Фонди Затурцівського меморіального музею В'ячеслава Липинського, ДМ-668.
- ¹¹ *Передерій І.* Вказ. праця. – С. 115.
- ¹² Там само. – С. 114.
- ¹³ *Липинський В.* Суспільно-політичні твори (1908–1917) / Ред. Я. Пеленський, І. Гирич, О. Проценко. – Т. І. – К.: Український письменник, 2015. – С. 151.
- ¹⁴ Там само. – С. 163.
- ¹⁵ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму: Писані 1919–1926 р. – Відень, 1926. – С. 78.
- ¹⁶ *Lipiński Wacław.* Stanisław Michał Krzyczewski // *Z dziejów Ukrainy.* – Kijow, MCMXII (1912). – 670 s.
- ¹⁷ В'ячеслав Липинський та його доба. – Кн. 4. – С. 663.
- ¹⁸ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / Ред. Я. Пеленський. – К.; Філадельфія, 1995. – 470 с.
- ¹⁹ В'ячеслав Липинський та його доба. – Кн. 4. – С. 528.
- ²⁰ В'ячеслав Липинський та його доба: Наукове видання / Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2013. – Кн. 3. – С. 545–689; Науковий збірник (1945–1950–1995): № 4 / Українська Вільна Академія Наук у США. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1999. – С. 263–334.
- ²¹ *Липинський В.* Листування. – Т. І. – С. 353.
- ²² *Передерій І.* Вказ. праця. – С. 123–147.
- ²³ В'ячеслав Липинський та його доба. – Кн. 4. – С. 300–301.
- ²⁴ Там само. – С. 667.
- ²⁵ Там само. – С. 541.
- ²⁶ Там само. – С. 698.
- ²⁷ Там само. – С. 654.
- ²⁸ Там само.
- ²⁹ Там само. – С. 655.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Там само.

- ³² Там само. – С. 655–656.
- ³³ Там само. – С. 658.
- ³⁴ Там само. – С. 656.
- ³⁵ Там само. – С. 659.
- ³⁶ Там само. – С. 660.
- ³⁷ Науковий збірник (1945–1950–1995). – С. 264.
- ³⁸ В'ячеслав Липинський та його доба. – Кн. 4. – С. 666.
- ³⁹ Там само. – С. 670.
- ⁴⁰ Там само. – С. 671.
- ⁴¹ *Липинський В.* Листування. – Т. I. – С. 600.
- ⁴² Див.: *Передерій І.* Вказ. праця. – С. 381.
- ⁴³ В'ячеслав Липинський та його доба: Наукове видання / Упоряд Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К. : Темпора, 2010. – Кн. 2. – С. 532.